

ממשלת רבין והציבור הערבי. אדם רז

קרן ברל כצנלסון

ספטמבר 2018

הקדמה:

בשנות השמונים והתשעים החל קולו של הציבור הערבי בישראל להשפיע יותר ויותר על הפוליטיקה הארצית. בשנים 1984 וב-1988 מנעו קולות הבוחרים הערבים ניצחון אלקטורלי של מחנה הימין, הביאו לתיקו בין המחנות ולהקמתה של ממשלת אחדות לאומית. בשנת 1992 הבטיחה הצבעת הציבור הערבי את הניצחון לשמאל. גם בבחירות להסתדרות השפיעה נהירת המצביעים הערבים לקלפי. בשנים 1985 ו-1989, לדוגמה, היה הקול הערבי זה שהבטיח למערך רוב מוחלט בהסתדרות.

"השמאל אינו יכול לנצח ללא הקול הערבי, והוא יכול לנצח עם הקול הערבי", כתב פרופסור בנימין נויברגר ב-1998. אז והיום, הסיכוי של השמאל הציוני ומפלגות המרכז לגייס 61 מנדטים בלי ברית פוליטית עם נבחר הציבור הערבי נותר נמוך.

ב-1983 הופיע הנשיא חיים הרצוג בוועידת חד"ש. בכך, שבר הנשיא חרם ארוך-שנים (מאז קום המדינה) שהוטל על מק"י/חד"ש וסלל את הדרך לאפשרות שיתוף הפעולה בין השמאל הציוני למפלגות הערביות. בשנת 1984 הבשיל הפרי הראשון של שיתוף הפעולה, כשהמערך וחד"ש הביאו יחד להקדמת הבחירות לכנסת ה-11. בהמשך, הביאה עמה הברית הזו (בה נכללה גם רמ"ל - הרשימה המתקדמת לשלום) לבחירתו של ח"כ שלמה הילל ממפלגת העבודה לתפקיד יו"ר הכנסת.

לאחר פירוק ממשלת האחדות ב-1990, עלתה לראשונה האפשרות שתקום "ממשלת שלום", בראשות מפלגת העבודה, שתכלול את חד"ש, רמ"ל ומד"ע. הנכונות לכך נמצאה בשני הצדדים.

הבחירות של 1992

מיד לאחר הבחירות לכנסת ה-13 התברר שגוש ה-56 מנדטים של מפלגת העבודה ומר"צ (44 מנדטים למפלגת העבודה; 12 מנדטים למר"צ) תלוי **לחלוטין** בשלושת חברי הכנסת של חד"ש ושני חברי הכנסת של מד"ע. **לראשונה** מאז קום המדינה נוהל משא ומתן ישיר בין מפלגת

השלטון לבין מפלגות ערביות על כניסה לממשלה. עצם קיום המו"מ העניק לחד"ש ולמד"ע עמדת **כוח והשפעה** שלא הייתה להן מעולם על המציאות הישראלית. בפגישתו הראשונה עם חברי הכנסת הערבים לאחר הבחירות, אמר רבין שכאזרח ישראל הוא מתבייש במצבם של ערביי-הארץ. מפלגת העבודה הציגה למפלגות הערביות מסמך התחייבות שענה על מרבית הדרישות של חד"ש ומד"ע. בין השאר, התחייבה בו ש"הממשלה תשנה את סדר העדיפויות בהקצאת המשאבים הכספיים מתקציב המדינה וכספים שיגיעו מבחוץ"; "תפעל לשילובם המלא של האזרחים הערבים ודרוזים בישראל בכל תחומי חייה של המדינה, תוך כיבוד ייחודם הדתי והתרבותי, ותפעל להבטחת השוויון בין כל אזרחי המדינה"; "תפעל לסגירת פערים בין היישוב היהודי לערבי בתחומי החינוך, תעשייה ומלאכה, חקלאות, שיכון, נוער וצעירים ושירותי בריאות"; "יכובד הלכה למעשה מעמדה הרשמי של השפה הערבית במשרדי הממשלה ובמוסדות ציבור"; ועוד.

הנה דוגמה אחת למשמעות תמיכת המפלגות הערביות בקיומה של הממשלה: ביום הצגת הממשלה החדשה הודיעה ש"ס במפתיע שלא תצביע בעדה כל עוד קיומה יהיה תלוי רק בקולותיה (מלבד אלו של מפלגת העבודה ומר"צ). לבקשת מפלגת העבודה, הורה ראש סיעת חד"ש, תופיק זיאד, **על תמיכה בממשלה**. צעד זה הוא שאיפשר הלכה למעשה את הקמתה של ממשלת רבין השנייה.

אין להקל ראש בהחלטתו של רבין להסתמך על תמיכת חברי-הכנסת הערבים. בזמן המשבר הממשלתי בשנת 1990, שמעון פרס לא יכול היה להקים ממשלה בגלל התנגדות פנימית להישענות על חברי-הכנסת הערבים.

חד"ש ומד"ע, אם כן, נתנו ידן לכינונו של "גוש חוסם": **קואליציה לא-פורמאלית** שנשענה על הסכמים והבנות בכתב ועל מחויבותה של מפלגת העבודה לתהליך השלום ואפשרה במשך ארבע שנים לממשלת העבודה-מר"צ לשמור על יציבות ולהוביל תהליכים משמעותיים בזירה הישראלית-פלסטינית (שיחות וושינגטון, הסכם אוסלו, הסכם השלום עם ירדן) ובזירה הפנים-ערבית במדינת ישראל, בכל הנוגע לחלוקת משאבים שוויונית יותר בתחומי החינוך, הרווחה, החברה ועוד.

יותר מכך, גם בסוגיות מדיניות-בטחוניות - הגדרה עצמית לפלסטינים, מדינה פלסטינית, עתיד רמת הגולן ועוד - לא נראו פערים גדולים בין עמדות מפלגת העבודה ומר"צ לעמדות חד"ש ומד"ע בזמן כהונתה של ממשלת רבין השנייה.

ומה קרה לש"ס? המפלגה בעלת ששת המנדטים שהצטרפה לממשלה למרות שלא הצביעה בעדה, פרשה ממנה בספטמבר 1993 בעקבות החתימה על הסכמי אוסלו. כך נותרה ממשלת רבין למשול בשהיא נשענת על קואליציה בת 56 מנדטים ו"גוש חוסם" של 5 מנדטים מהמפלגות הערביות. הממשלה ו"הגוש החוסם" הוכרעו באמצעות שלוש יריות בכיכר מלכי ישראל ב-4 בנובמבר 1995. עם עליית ממשלת נתניהו ב-1996 תמה תקופת "הגוש" וזו לא חזרה עד כה.

הישגי ממשלת רבין

בשלושה תחומים מרכזיים הייתה מדיניותה של ממשלת רבין בגדר חידוש ותפנית: (א) הכרה פומבית באפלייתם המתמשכת, (ב) השקעה גדולה (כלכלית וכדומה) בתיקון האפליה ו(ג) - במשא ומתן המדיני עם הפלסטינים.

הנה מספר הישגים בולטים:

- בין שנת 1993 ל-1994 הוגדלו המענקים ליישובים ערבים ב-169 מיליון שקל. גידול זה בא בתוספת לגידול המענקים בהיקף של 196 מיליון שקל בשנת 1993 בהשוואה לשנת 1992.
- הוכפלו תקציבים לפרויקטי תשתית מ-40 מיליון שקל (1993) ל-82.7 מיליון שקל ב-1994.
- ב-1995 הוקצבו 65.9 מיליון שקל (כולל השקעות מע"צ) לביצוע תשתיות, פיתוח, סלילה ושיפוץ מוסדות ציבור במגזר הערבי. כמו כן, לראשונה הועמד תקציב ייחודי לשיפוץ מוסדות ציבור במגזר הערבי.
- ב-1995 הקציב משרד הבינוי והשיכון 37.9 מיליון שקל למגזר הערבי, לעומת 26.5 מיליון שקל ב-1994.
- ב-1995 הוקצו 65.5 מיליון שקל לביצוע עבודות תשתית ופיתוח ולהכשרת שטחים שיאפשרו שיווק מגרשים חדשים לבנייה במגזר הבדואי.
- בתשנ"ה נבנו במגזר הערבי והדרוזי 400 כיתות לעומת 270 כיתות שנבנו בתשנ"ד.
- גדל מספר המועדוניות מ-51 בתשנ"ג ל-54 בתשנ"ג ול-89 בתשנ"ה.
- הוקמו 48 מרפאות לאם ולילד.

- ביטול האפליה בקצבאות ילדים: עד אז הקצבאות ניתנו לפי מבחן הכנסה ולפי הבחנה בין יוצאי צבא לכאלו שאינם.
- ננקטה מדיניות של העדפה מתקנת בתחום החינוך; נוספו שעות לימוד וכיתות לימוד.

מתוך הסעיפים שהוסכמו בין מפלגת העבודה לבין חד"ש ומד"ע חלה התקדמות משמעותית רק בחלק מהסעיפים והיו נושאים שלא קודמו כלל. עם זאת, "בתקופת ממשלה זו ניכר צמצום ניכר של הפערים בתקציבים בין האוכלוסייה היהודית לערבית" (מדיניות הממשלה כלפי האזרחים הערבים, סיכוי, 2005).

לקראת הימים הבאים

בעצרת השנתית לזכר יצחק רבין (2017) אמר ת'אבת אבו ראס, מנכ"ל שותף ביוזמת קרן אברהם את הדברים הבאים:

"רבין לגבינו [האזרחים הערבים] היה בעיקר **חלוץ האזרחות המשותפת**. רבין היה מי שנתן לגיטימציה לשותפות עם האזרחים הערבים ועם קולם בכנסת. הוא הסתמך על קולות הערבים ולא התבייש בכך. **אזרח הוא אזרח** הוא אמר, וגם עשה. עד לכהונתו לא היה כדבר הזה. לדאבון הלב, גם אחריה לא. 'פשעו הגדול', במרכאות כפולות ומכופלות, היה לא רק הבנת הצורך בעלייה על דרך השלום אשר תוביל להקמת מדינה פלסטינית לצד מדינת ישראל, אלא גם העובדה שראה את האזרחים הערבים ככשרים ולגיטימיים. הרצח הנפשע של רבין כוון בדיוק נגד שתי המטרות האלה: נגד סיום הכיבוש ונגד השותפות השוויונית בין יהודים וערבים בתוך ישראל ובארץ כולה".

בזמן כהונתה של ממשלת רבין השניה, בעוד שהציבור הערבי הופך לחלק מצדה השמאלי של המפה הפוליטית/חברתית בישראל, הלכו והתחזקו מגמות הדה-לגיטימציה שלו בקרב כוחות פוליטיים בימין, מגמות שמתחזקות ביתר שאת בשנים האחרונות ומובלות על ידי ראש הממשלה עצמו.

איימן עודה אמר בנובמבר 2017 ש"אם גבאי ילך בדרכו של רבין, נהיה הגוש החוסם שלו". גם אחמד טיבי, ראש תע"ל קבע ביולי 2017: "אם הדיבור יהיה בעתיד על גוש חוסם, כבר היה דבר כזה ב-1995. אין סיבה שזה לא יהיה בעתיד. אחת המטרות היא להפיל את שלטון הימין אבל זו לא המטרה היחידה, כי אנחנו רוצים לשנות את היחס אל הציבור הערבי". גם ממצאי סקר שנערך לפני הבחירות האחרונות (פברואר 2015) לימדו ש-60 אחוזים מהציבור הערבי תומך בכניסה לממשלה. מסע הדה-לגיטימציה שמוביל נתניהו מבוסס על היגיון פוליטי פשוט: ככל שהציבור היהודי יראה בציבור הערבי שותף לא לגיטימי לחיים במדינת ישראל, ייעלם הקול הערבי מהמפה הפוליטית. אם ייעלם, תיעלם יחד איתו האפשרות להרכבת ממשלת שמאל-מרכז. נתניהו צודק. למעלה מ-25 שנים מאז שהוקם "הגוש החוסם", המציאות הפוליטית, בהיבט האלקטורלי, לא השתנתה בצורה מהותית ואפשרות כינונה של ממשלת שמאל-מרכז תלויה, במינימום, ב"גוש חוסם". החישוב פשוט: 24 מנדטים למחנה הציוני; 11 מנדטים ליש עתיד; 10 מנדטים לכולנו; 5 מנדטים למר"צ. **סה"כ - 50 מנדטים** (וגם זה בתנאי של השותפות שציינו יסכימו לכך). רוצה לומר, לא ניתן להקים ממשלה ללא תמיכת הרשימה המשותפת.

עכשיו השאלה היא לאן הולכים מכאן.